

НАУЧНО ИСТРАЖИВАЧКИ ПРОЈЕКАТ
“Правни аспекти савремених друштвених кретања у Републици Србији” -
за период 01.01.2019. – 31.12.2021. године

Издавач

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
Правни факултет

За издавача

Проф. др Душанка Јововић, декан

Главни и одговорни уредник

Проф. др Јелена Беловић, руководилац пројекта

Секретар пројекта

Проф. др Страхиња Миљковић

Уређивачки одбор

Проф. др Душанка Јововић
Проф. др Владимир Боранијашевић
Проф. др Олга Јовић Прлаиновић
Проф. др Дејан Мирковић
Проф. др Бојан Бојанић
Проф. др Здравко Грујић

Технички уредник

Младен Тодоровић

Дизајн корица

Кварк Краљево

Штампа

Кварк Краљево

Тираж:

50 примерака

ISBN 978-86-6083-077-9

**Штампање овог зборника помогло је Министарство просвете, науке и
технолошког развоја Републике Србије**

Др Здравко ГРУЈИЋ*

343.261-052(497.11)

347.8(497.11)

КРИВИЧНОПРАВНА, ДИСЦИПЛИНСКА И МАТЕРИЈАЛНА ОДГОВОРНОСТ ОСУЂЕНИХ ЛИЦА НА ИЗДРЖАВАЊУ КАЗНЕ ЗАТВОРА

Апстракт: Извршење казне затвора (и казне доживотног затвора) у пенитенцијарним установама подразумева, поред лишења слободе осуђеног лица као основног садржаја изречене казне, одузимање или ограничавање највећег дела основних права осуђених, односно примену посебног правног режима – затворских правила. У Републици Србији затворски режим је базиран на одредбама Закона о извршењу кривичних санкција, другим законима и бројним подзаконским актима. Систем затворских правила је у потпуности усаглашен са међународноправним нормативним оквиром у области заштите права лица лишених слободе, односно са минималним стандардима успостављеним у најзначајнијим међународноправним актима глобалног и регионалног карактера, односно, пре свега са Правилима Нелсона Манделе и Европским затворским правилима. Дисциплинска и материјална одговорност осуђених лица на издржавању казне затвора представља део система затворских правила којима се прописују понашања којима се крше правила реда у казним заводима, као и поступак и мере које се, консеквентно утврђеном кршењу правила, примењују према осуђеним лицима. Непоштовање затворских прописа, дакле, повлачи дисциплинску и материјалну одговорност осуђених лица, док је, на основу посебних одредаба прописано да се у дисциплинском поступку изрицањем дисциплинске мере може казнити осуђено лице за извршено кривично дело за које је прописан новчана казна или казна затвора до једне године, што значи да се осуђеном лицу у затворској установи може утврдити и кривична одговорност. С друге стране, постоји несклад у нормативној регулативи јер су одређени тежи дисциплински преступи истовремено прописани и као кривична дела. Циљ рада је да се представи кривична, дисциплинска и материјална одговорност осуђених лица на издржавању казне затвора у пенитенцијарном систему Републике Србије, укаже на усаглашеност домаће нормативе са међународним стандардима у овој област, али и представе

* Ванредни професор, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Правни факултет, zdravko.grujic@pr.ac.rs

решења којима би се одређени недостаци у нормативној сфери морали исправити приликом наредног новелирања српског кривичног законодавства.

Кључне речи: осуђено лице, издржавање казне затвора, кривична, дисциплинска и материјална одговорност

УВОД

Поступак упућивања учиниоца кривичног дела осуђеног на казну затвора започиње након што пресуда постане правноснажна и извршна, и одвија се по процедури и правилима који су прописани Законом о извршењу кривичних санкција¹ (у даљем тексту: ЗИКС) и подзаконским актима. Међутим, иако је пресуда постала правноснажна и извршна то не значи да ће се осуђеник по испуњењу ових формалних услова упутити на издржавање казне затвора. Упућивање на издржавање казне затвора зависи од тога да ли се осуђеник налази у притвору или чека упућивање на издржавање казне затвора на слободи, али и од више других околности као што су број расположивих места у затворским установама, врста учињеног дела, висина изречена казне, застарелост извршења казне, облик кривице, пребивалиште, држављанство, и др, и што је, у Републици Србији, регулисано посебним Правилником.²

Издржавање казне затвора, и казне доживотног затвора,³ која је у српски систем кривичних санкција уведена изменама и допунама Кривичног законика⁴ (у даљем тексту: КЗ) из 2019. године, подразумева лишавање слободе осуђеног лица и боравак у пенитенцијарној установи за време трајања казне, као и одузимање и ограничавање значајног корпуса права осуђеног лица. За разлику нпр. казне кућног затвора,⁵ која у основи подразумева забрану или ограничавање права на слободу кретања осуђеног лица и минимално ограничавање других основних права осуђеног лица, институционално издржавање казне затвора и доживотног затвора подразумева, осим потпуног одузимања слободе кретања, одузимање већине

¹ Закон о извршењу кривичних санкција "Службени гласник Републике Србије" 55/14 и 35/19.

² Правилник о упућивању осуђених, прекршајно кажњених и притворених лица у заводе за извршење кривичних санкција "Службени гласник Републике Србије" 31/15.

³ Z. Grujić, Life imprisonment as an answer to contemporary security challenges – (in)adequacy of the retributive approach, *Teme*, Vol. XLIII, No 4, 2019, pp. 1109-1124.

⁴ Кривични законик "Службени гласник Републике Србије" 85/05, 88/05 – исправ., 107/05 - исправ, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 и 35/19.

⁵ Видети: З. Грујић, Алтернативе казни затвора, К. Митровица, 2020; Z. Grujić, Effects of house arrest as an alternative to short-term imprisonment, *International Scientific Conference "Archibald Reiss Days" Thematic Conference Proceeding of International Significance*, Belgrade: Academy of Criminalistic and Police Studies. Volume II, 2017, pp. 353-364.

основних права које је осуђено лице имало на слободи, односно њихово ограничавање до нивоа прописаног Уставом, законима и подзаконским актима у области извршења кривичних санкција.

Поред загарантованог обима права осуђених лица у казним установама, затворским правилима су предвиђене њихове обавезе, као и начин понашања и организације живота у заводима. У случају кршења правила понашања, злоупотребе права или неизвршавања обавеза законским прописима прописана је одговорност осуђених лица. У односу на обим или врсту кршења затворских правила предвиђена је кривичноправна, дисциплинска и материјална одговорност материјалних лица, као и дисциплинско и материјално кажњавање осуђених лица.

1. ПРАВА И ОБАВЕЗЕ ОСУЂЕНИХ ЛИЦА НА ИЗДРЖАВАЊУ КАЗНЕ ЗАТВОРА

Увођење казне затвора у систем кажњавања и прве затворске установе,⁶ као и развој ћелијског система извршења казне,⁷ карактерише потпуно одузимање (или висок ниво ограничења) свих права осуђених лица. Међутим, од половине XIX века, експеримента у виду „бодовног система“ који је применио Alexander Maconichie, увођења комбинованог ”прогресивног” система извршења казне затвора, развија се идеја о корелацији корпуса и обима права и повољнијег положаја осуђеног у односу на његово понашање и поштовање затворских правила.

Савремени систем извршења казне затвора, развијен на принципима ресоцијализације, индивидуализације и хуманог поступања са осуђеним лицима,⁸ заснива се на прописивању права и дужности осуђених лица у затворској установи и организује се на идеји индивидуализације и прогресије у извршењу казне. Поштовање затворских правила и остваривање програма поступања подразумева виши ниво права осуђеног лица и повољнији положај у установи, до граница условног или ”превременог” отпуштања за издржавања преосталог дела изречене казне. Супротно томе, непоштовање затворских правила и неуспех у остваривању програма поступања подразумева деградирање обима права осуђеног и мање повољан положај у пенитенцијарној установи.

Нормативно уређивање основних (и проширених) права осуђених лица, као и обавезе и одговорност осуђених, свакако, подразумева постојање националног правног оквира у области извршења. Осим националног, нормативно регулисање положаја, обима основних права и обавеза,

⁶ Ђ. Игњатовић, Криминологија, Београд, 2018, стр. 172-174.

⁷ С. Константиновић-Вилић, М. Костић, Криминологија, Ниш, 2011, стр. 138-141.

⁸ Ђ. Игњатовић, *Op. cit.*, 178-181.

минималних стандарда у области поступања са лицима лишених слободeизвршено је и на међународном нивоу. Најзначајнији међународни акти у области права и положаја лица лишених слободe, којима се успостављају минимални стандарди у погледу положаја осуђених лица у пенитенцијарним установама су Стандардна минимална правила Уједињених нација о поступању са осуђеним лицима тзв. Правила Нелсона Манделе (United Nations General Assembly A/RES/70/175 adopted on 17 December 2015)⁹и Европска затворска правила Савета Европе (Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules).¹⁰

Ступањем на издржавање казне затвора указаном заводу осуђеник се измешта уједну вештачку(осуђеничку) заједницу, у којој су (поред неформалних) формалнаправила понашања строгонормативно уређена.За време издржавања казне осуђена лица имају одређени корпусосновних права (која произилазе из основних права човека и грађанина) која мусе нипод којим условима не могуодузети.У односу на утврђене капацитете осуђеног лица, његове потребе, степен ризика и индивидуални програм поступања, врши се распоређивање у одређено одељење и групу са строго дефинисаним обимом права и могућности остваривања посебних права или погодности осуђеног. У зависности од понашања осуђеника, поштовања кућног реда и реализације програма поступања, положај осуђеног лица може бити промењен. И прогресивно, пребацивањем у групу са већим обимом права и регресивно, распоређивањем у групу са нижим обимом права и могућности остваривања погодности.¹¹

Основна права свих осуђених лица према ЗИКС-у чине: право на човечно поступање, право на смештај, право на слободно време, право на исхрану, право на одећу, рубље и обућу, право на поднеске, право на

⁹ Првобитно усвојени на Првом конгресу УН о превенцији криминалитета и третману преступника 1955. године, представљају универзално признате минималне стандарде затретман затвореника, и били су од огромне вредности и утицаја на развојполитику и праксу у државама чланицама широм света. Стандардна минимална правила за поступање са затвореницима усвојена на Првом конгресу Уједињених нација о превенцији злочина и третману преступника, одржаном у Женеви 1955. године, а одобрена од стране Економског и социјалног савета својим резолуцијама 663 Ц (XXИВ) од 31. јула 1957. и 2076. (ЛХИИ) од 13. маја 1977. године.

¹⁰ Усвојен од стране Комитета министара 11. јануара 2006. на 952. састанку заменика министара. Прву верзију Европских затворских правила, Препоруку Комитета министара Савета Европе бр. Р (87) 3, усвојио је Комитет министара 12. фебруара 1987. године на 404. састанку заменика министара.

¹¹ Видети чланове 18, 19. и 20. Правилника о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица, "Службени гласник Републике Србије" бр. 66/2015.

дописивање, право на телефонски разговор, право на правну помоћ, право на посете, право на боравак у посебној просторији, право на пријем пакета, право на пријем новчаних пошиљки, право на рад и права на основу рада, право на здравствену заштиту, право осуђене жене која има дете, право на обавештавање, право на образовање, верска права и право на поднесак, притужбу и жалбу.

Поред ових основних права која имају све категорије осуђених лица, ЗИКС предвиђа и посебна права, односно погодности осуђених лица, као обим проширених и других права која, у односу на положај у установи и групу у којој су смештани у заводу, у различитом обиму остварују осуђена лица. То су проширено право на пријем пакета, проширено право на број посета, проширено право на круг лица која га могу посетити (даљи сродници, пријатељи и други), право на пријем посета без надзора у просторијама за посете, право на пријем посета у посебним просторијама, без присуства других осуђених лица, право на пријем посета изван завода, право на погоднији смештај, право на погоднији смештај, право на слободан излазак у град, право на посету породици и сродницима о викенду и празницима, право на наградно одсуство из завода до седам дана у току године, право на ванредно одсуство из завода до седам дана и право на коришћење одмора изван завода.

Осуђена лица се разврставају у отворено, полуотворено или затворено одељење и одређује им се група, у складу са Правилником о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица. У отворено одељење разврстава се осуђени са очуваним капацитетима за промену и ниским степеном ризика. Осуђеном лицу разврстаном у отворено одељење одређује се група А1 или група А2. У полуотворено одељење разврстава се осуђени који има делимично очуване капацитете за промене и средњи степен ризика, у одређује се група Б1 или Б2. У затворено одељење разврстава се осуђени од кога се очекује отежана адаптација на заводске услове, који представља опасност за осуђене или запослене, који има битно смањене капацитете за промену и висок степен ризика. У затворено одељење може бити разврстан и осуђени са ниским или средњем степеном ризика ако се против њега води кривични поступак за кривично дело за које је запређена казна затвора у трајању од три године или преко три године, ако му је изречена нова правноснажна казна затвора у трајању од три или више година, ако издржава казну затвора у трајању од пет или више година или ако је на извршење приведен по потерници или спроведен из притвора. Осуђени разврстан у затворено одељење упућује се групу В1 или В2. Овим проширених права у оквиру група у које је осуђени разврстан дефинисан је члановима 24. до 30. Правилника о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица.

Уколико, супротно наведеном, осуђено лице не поштује и не понаша се према строгим формалним затворским правилима или уколико својим понашањем угрожава безбедност у затворској установи, утврђује се његова одговорност. У случају да је понашање претходно дефинисано као (тежи или лашки) дисциплински преступ, или као кривично дело за које је прописана казна затвора до једне године, осуђено лице може бити дисциплински кажњено и у посебном, дисциплинском поступку, долази до изрицања дисциплинских мера. Изрицање дисциплинских мера може, непосредно или посредно, да деградира ниво остварених права или погодности осуђеног лица, другим речима, дисциплинска одговорност у значајној мери утиче на положај осуђеног лица у пенитенцијарној установи, односно утиче на групу у коју се осуђени, може, накнадно разврстати.

1.1. Упознавање осуђених лица са затворским правилима

Имајући у виду да осуђена лица морају да се владају по тзв. затворским правилима, постоји потреба да се одмах након ступања на издржавање казне затвора упознају са важећим прописима у области извршења. Према ЗИКС осуђени се приликом ступања у завод упознаје с правима и обавезама које има за време издржавања казне. Такође, текст ЗИКС и прописа о кућном реду завода доступни су осуђеном све време издржавања казне, на језику који је у употреби у заводу, у складу са законом који уређује службену употребу језика и писма.

Законодавац је предвидео и посебно правило ако је реч о осуђенику који је неписмен, не може да чита или је глувонем, или не познаје језик, јер ће, у том случају, о правима и обавезама бити упознат усмено или уз помоћ тумача, односно преводиоца. На овакав начин осуђеним лицима је значајни теже да се упознају са прописима, јер ће он поправилу имати ово прво првог дана када ступе на издржавања казне или и неколико дана након пријема у пријемно одељење. Другим речима осуђени неће имати прилику да сваког дана тражида га неко упознаје са прописима, чак ни у делу који се односи на дисциплинско кажњавање.¹²

¹² И. Милић, Д. Димовски, Кажњавање осуђених лица - дисциплинске мере, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 1/2016, 2016, стр. 219–231; Д. Дракић, И. Милић, Утврђивање истине у дисциплинском поступку који се води против осуђеног за време издржавања казне затвора, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 2/2016, 2016, стр. 475–491.

2. КРИВИЧНА ОДГОВОРНОСТ ОСУЂЕНИХ ЛИЦА НА ИЗДРЖАВАЊУ КАЗНЕ ЗАТВОРА

Члан 156. ЗИКС, који нови наслов "Претпоставке за примену дисциплинских мера" предвиђа, у ставу 2. да ће се, у складу са одредбама Кривичног законика дисциплински казнити осуђени који за време извршења казне затвора учини ново кривично дело за које је прописана новчана казна или казна затвора до једне године. У оквиру правила о одмеравању казне, Кривични законик у члану 62. који носи наслов "Одмеравање казне осуђеном лицу" предвиђа да (1) уколико се осуђеном лицу суди за кривично дело учињено пре него што је започело издржавање казне по ранијој осуди или за кривично дело учињено за време издржавања казне затвора или малолетничког затвора, суд ће изрећи јединствену казну за сва кривична дела применом одредаба члана 60, узимајући раније изречену казну као већ утврђену... (2) за кривично дело учињено у току издржавања казне затвора или малолетничког затвора суд ће учиниоцу изрећи казну, независно од раније изречене казне, ако се применом одредаба члана 60, с обзиром на тежину кривичног дела и неиздржани део раније изречене казне, не би могла остварити сврха кажњавања и (3) осуђени који за време издржавања казне затвора или малолетничког затвора учини кривично дело за које закон прописује новчану казну или казну затвора до једне године, казниће се дисциплински.

Дакле, уколико осуђено лице за време издржавања казне затвора изврши ново кривично дело за које закон прописује новчану казну или казну затвора у трајању до једне године, уместо покретања кривичног поступка и изрицања нове казне, а затим и изрицања јединствене казне за кривична дела у стицају, према правилима предвиђеним у члану 62. став 1. КЗ при чему се претходно изречена казна затвора или малолетничког затвора узима као већ утврђена, предвиђа се да ће се осуђено лице казнити дисциплински. То подразумева вођење дисциплинског поступка против осуђеног лица на издржавању казне затвора и изрицање дисциплинске мере која се извршава у казнено-поправном заводу или окружном затвору, уместо изрицање нове кривичне санкције у кривичном поступку.

Дакле, кривична одговорност осуђеног лица на издржавању казне затвора за коју осуђено лице одговара у дисциплинском поступку и коме се изриче дисциплинска мера, представља специфичну "погодност" осуђеном лицу јер се због извршеног новог, у основи лакшег кривичног дела, утврђује кривична, али у суштинском само дисциплинска одговорност због извршеног новог кривичног дела за време издржавања казне затвора. Дисциплинско кажњавање, неспорно, представља блажи облик казнене реакције у односу на осуђено лице у односу на изрицање нове кривичне санкције, посебно уколико се узме у обзир да се лице већ налази на издржавању казне затвора.

Кривични законик при томе не дефинише место извршења новог кривичног дела, односно не поставља услов да је дело извршено у установи у којој се извршава казна затвора, при чему се, дакле, осуђено лице може дисциплински казнити за кривично дело, извршено у казненом заводу или ван пенитенцијарне установе. Једини услов је да се ради о кривичном делу за које је забрањена новчана казна или казна затвора у трајању до једне године.

Дакле, кривична одговорност осуђеног лица на издржавању казне затвора за лакша кривична дела, односно дела за која је прописана новчана казна или казна затвора до једне године, на специфичан и законом дефинисан начин се трансформише у дисциплинску одговорност осуђеног лица имајући у виду поступак који се поводом извршеног дела води – дисциплински, као и санкције које се осуђеном лицу могу изрицати – дисциплинске мере.

2.1. Истовремена кривична и дисциплинска одговорност осуђеног лица

Имајући у виду нормативну неусаглашеност материјалног и извршног кривичног законодавства, постоји могућност да за исту радњу извршења лице на издржавању казне затвора може одговарати кривично или дисциплински. Наиме, у члану 157. ЗИКС као тежи дисциплински преступи, између осталог, предвиђени су бекство или покушај бекства из завода, подстрекавање на побуну или бекство и припремање понуде или бекства. Истовремено, у члану 339. Кривичног законика предвиђено је кривично дела бекство или омогућавање бекства лица лишеног слободе, а у члану 338. кривично дело побуна лица лишених слободе.

Радња кривичног дела бекство или омогућавање бекства лица лишеног слободе из члана 339. КЗ састоји се у бекству лица лишеног слободе употребом силе или квалификоване претње да ће се непосредно напасти живот или тело неког лица. То, дакле, не мора бити само према лицима која имају дужност чувања лица лишених слободе, већ према било ком другом лицу (нпр. према неком лицу који служи као талац). Кривично дело је довршено као извршилац побегне, а покушај дела када се предузме принуда са циљем бекства. Извршилац може бити само лице лишено слободе. Другим обликом овог кривичног дела инкриминисано је помагање у основном делу. Квалификовани облик постоји ако дело учини више лица истовремено или уколико се омогући бекство више лица.¹³ За прва два облика предвиђена је казне затвора од шест месеци до пет година, а за трећи облик од једне до осам година затвора.

¹³ З. Стојановић, Коментар Кривичног законика, Београд, 2017, 980-981.

Уколико, пак, за исте радње извршења против осуђеног или осуђених лица буде покренут дисциплински поступак, њима се могу искључиво изрећи дисциплинске мере.

Како је за кривично дело предвиђена казна затвора до пет година, ни у ком случају се за кривично дело бекство или омогућавање бекства лица лишеног слободе не може водити дисциплински, већ само кривични поступак.

Ово спорно питање се може, у пракси, разрешити двојако. У првом случају уколико је бекство лица лишеног слободе успешно извршено, након што буде ухваћено и лишено слободе покренуће се кривични поступак. У случају неуспешног бекства покренуће се дисциплински поступак у казненој установи. У другом случају, орган који би први започео поступак, тужилаштво или дисциплинска комисија у заводу, одредио би даљи ток поступка и облик одговорности. Принцип *ne bis in idem* представљао би кључни аргумент за утврђивање коначног облика одговорности осуђеног лица на издржавању казне затвора.

На исти начин би се могао прихватити облик одговорности осуђеног лица код кривичног дела из члана 338. КЗ – побуна лица лишених слободе. Радња овог кривичног дела је скупљање лица законито лишених слободе у намери да се насилно ослободе, заједнички нападну лица чијем надзору су поверена или да та лица силом или претњом да ће непосредно употребити силу принуде да учине или пропусте нешто што је противно њиховој дужности. За основни облик дела предвиђена је казна затвора до три године, а за други облик, када је употребљена сила или претња, казна затвора од шест месеци до пет година. У случају да се поступак покрене за тежи дисциплински преступ подстрекавање на побуну или бекство, односно припремање побуне или бекства, осуђеним лицима би могла бити изречена искључиво дисциплинска мера и у том случају не би постојала кривична одговорност, већ дисциплинска одговорност осуђених лица.

Неспорно је, с друге стране, да би се кривична одговорност осуђених лица на издржавању казне затвора, а не дисциплинска одговорност, могла утврдити код кривичних дела из чланова 322. КЗ (спречавање службеног лица у вршењу службене радње), 323. КЗ (напад на службено лице у вршењу службене дужности) и 324. КЗ (учествовање у групи која спречи службено лице у вршењу службене дужности), у односу на дисциплинску одговорност за тежи дисциплинске преступе – спречавање приступа у било који део завода службеном лицу или лицу које се овлашћено налази у заводу, односно улази у њега, или одбијање извршења законитог налога овлашћеног лица услед чега је наступила или могла наступити тежа последица, имајући у виду законски опис бића кривичних дела и јасно дефинисане радње извршења дела.

3. ДИСЦИПЛИНСКА ОДГОВОРНОСТ ОСУЂЕНИХ ЛИЦА НА ИЗДРЖАВАЊУ КАЗНЕ ЗАТВОРА

3.1. Дисциплински преступи

У складу са начелом легалитета, осуђено лице може бити дисциплински кажњено само ако је учинио дисциплински преступ који је био прописан у време његовог извршења. Дисциплински преступи се прописују ЗИКС, а не и нижим правим актима (раније су у Републици Србији лакши дисциплински преступи прописивали правилником о кућном реду који је доносио министар правде).

ЗИКС прописује укупно двадесет три тежа дисциплинска преступа. Тежи дисциплински преступи су: 1) бекство или покушај бекства из завода; 2) подстрекавање на побуну или бекство; 3) припремање побуне или бекства; 4) неовлашћено напуштање завода; 5) насиље према другом лицу, физичко или психичко злостављање другог лица; 6) прављење, поседовање или коришћење опасне ствари или средства за комуникацију на даљину; 7) израда или уношење у завод средства подобног за напад, бекство или извршење кривичног дела; 8) спречавање приступа у било који део завода службеном лицу или лицу које се овлашћено налази у заводу; 9) угрожавање, оштећење или уништење имовине већег обима; 10) одбијање извршења законитог налога овлашћеног лица услед чега је наступила или могла наступити тежа штетна последица; 11) угрожавање туђег здравља извршено намерно или грубом непажњом; 12) производња, поседовање или коришћење опојних дрога или психоактивних супстанци; 13) грубо занемаривање личне хигијене осим ако грубо занемаривање личне хигијене није настало услед телесног или менталног обољења; 14) бављење играма на срећу; 15) отпор здравственом прегледу или мерама за спречавање опасности од заразе; 16) подстрекавање лица лишеног слободе на тежи дисциплински преступ; 17) занемаривање радне обавезе које је изазвало или је могло изазвати тежу штетну последицу; 18) обучавање о начину извршења кривичног дела на основу личног или туђег искуства; 19) тежа злоупотреба добијених проширених права и погодности; 20) недолично, насилничко или увредљиво понашање према запосленом; 21) противправно присвајање туђих покретних ствари; 22) понављање најмање три лакша дисциплинска преступа у периоду од три месеца; 23) одбијање осуђеног да се подвргне тестирању у случају основане сумње на узимање опојних дрога или психоактивних супстанци.

Иако су они квалификовани као тежи, то не значи да међу њима не постоји суштинска градација у тежини повреде. Чини се неспорним да је

најтежи дисциплински преступ бекство из казног завода, који, како смо већ указали представља и посебно кривично дело.¹⁴

Са друге стране, ЗИКС прописује двадесет један лакши дисциплински преступ. Лакши дисциплински преступи су: 1) угрожавање и ометање другог осуђеног у обављању радних и слободних активности; 2) удаљавање из круга завода или радилишта и радионице завода без одобрења; 3) изношење алата и других материјалних средстава са радног места; 4) међусобна купопродаја одеће, обуће, лекова и других ствари; 5) коцкање; 6) припремање obroка, напитака или хране ван простора предвиђеног у ту сврху; 7) тетовирање и телесни пирсинг себе или другог у заводу; 8) угрожавање и оштећење имовине; 9) нарушавање изгледа завода; 10) неовлашћено коришћење и улажење у службене просторије; 11) лакша злоупотреба добијених посебних права; 12) поседовање ствари које осуђени не сме имати код себе; 13) недисциплиновано, непристојно и агресивно понашање које ремети живот и рад у заводу; 14) недозвољена израда предмета; 15) пушење ван простора одређеног у ту сврху; 16) занемаривање радне обавезе; 17) одбијање извршења законитог налога овлашћеног лица; 18) неовлашћено коришћење ствари; 19) омогућавање приступа неовлашћеном лицу у простор завода; 20) увредљиво понашање према другом лицу по било ком личном својству; 21) давање нетачних података о чињеницама битним за остваривање права. Такође, и међу лакшим дисциплинским преступима суштински (иако не формално) постоји градацију у погледу повреде прописа. Чини се да је дисциплински преступ пушење ван простора који је за то одређен најлакши.

Увези са уређењем дисциплинских преступа може се уочити да постоји једна непрецизност у прописивању, јер није најјасније уређено шта се поодређеним преступом може подвести. Дакле, проблематично је што није експлицитно прописан радња преступа, па се тако много бројна радње могу квалификовати ако преступ. На пример, као лакши дисциплински преступ предвиђеноје и „недисциплиновано, непристојно и агресивно понашање које ремети живот и рад у заводу“. Под оваквих преступом заиста се могу подвести, „све и свашта“. Таква непрецизност је посебна проблематична за осуђеника, изразлога што је за њега тешко да зна шта је у овом случају забрањено. Такође је иза онога ко одлучује да ли ће поднети дисциплинску пријаву проблематично тумачење овакве одредбе. На крају, орган који води дисциплински поступак мора да донесе коначан „суд“ отоме.¹⁵

¹⁴ И. Милић, Бекство из затвора – кривично дело или дисциплински преступ, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 3/2017, стр. 813–823.

¹⁵ Имајући у виду међународне прописе, може се утврдити да су национални прописи у потпуној сагласности са међународним стандардима у делу који се односи на начин прописивања и дефинисања дисциплинских преступа. Видети: чланове 36, 37, 38 и 39. Правила Нелсона Манделе и чланове 56. и 57. Европских затворских правила.

3.2. Дисциплински поступак

Осуђени може да се казни само ако се у дисциплинском поступку докаже да је крив за дисциплински преступ. Дисциплински поступак уређује ЗИКС и посебни Правилником о дисциплинском поступку против осуђених лица.¹⁶ У овом делу рада напоменућемо само на неколико аспеката дисциплинског поступка. Наиме, сваки запослени у заводу је обавезан да одмах по сазнању пријави дисциплински преступ који је учинило осуђено лице. Осуђени који је оштећен дисциплинским преступом може поднети пријаву писмено и усмено у записник подносиоцу предлога за покретање дисциплинског поступка. Друго, предлог за покретање дисциплинског поступка подноси руководилац организационе јединице завода или лице које он одреди, у року од 48 сати од сазнања за учињени преступ. За теже дисциплинске преступе предлог за покретање поступка може поднети и управник завода или лице које он одреди. Као треће, поступак за теже дисциплинске преступе води дисциплинска комисија, а за лакше дисциплинске преступе управник завода или лице које он одреди, с тим да то лице, односно члан комисије не може бити подносилац предлога за покретање дисциплинског поступка. И као четврто, против решења осуђени може изјавити жалбу судији за извршење надлежном према седишту завода у року од три дана од дана пријема решења.¹⁷

3.3. Дисциплинске мере

Дисциплинске мере сурепресивне мере које се изричу осуђеном лицу. Иако ЗИКС не одређује које се сврха изрицања дисциплинских мера, оправдано се може рећи да је она пре свега слична сврси изрицања кривичних санкција. Мишљења смодат би било оправдано да ЗИКС-ом уреди и сврха кажњавања. У складу са начелом легалитета, осуђеном се могу изрећи само оне дисциплинска мера која је прописана ЗИКС-ом. Дисциплинске мере су: 1) укор; 2) ограничење или забрана примања пакета до три месеца; 3) одузимање додељених проширених права и погодности из члана 129. ст. 1. и 2. овог закона до три месеца; 4) ограничење или забрана располагања новцем у заводу до три месеца; 5) упућивање у самицу у слободно време или током целог дана и ноћи.

Ако се погледа редоследом којим су прописани најблажа дисциплинска мера је укор, најтежа самица. И за иста чини се да је

¹⁶ Правилник о дисциплинском поступку против осуђених лица, "Службени гласник Републике Србије", бр. 79/14.

¹⁷ Упоредити са члановима 37 (ц) и 41 (1-4) Правила Нелсона Манделе и правилима 57.2.(б), 58 и 59. Европских затворских правила.

оправдано прихватити да је тако гледано из угла већине осуђеника. Али свакако постоји и велики број изузетака. Постоји и осуђеници која самица није најтежа дисциплинска мера, јер је она скоро једини начин када осуђеник може бити сам – одвојен од других осуђеника.¹⁸

Према одредбама ЗИКС дисциплинска мера упућивање у самицу изриче се изузетно, само за теже дисциплинске преступ и не може трајати дуже од 15 дана, осим код стицаја дисциплинских преступа када може трајати до 30 дана. Просторија у којој се извршава мера мора имати најмање четири квадратна метра и десет кубних метара простора, мора бити прозрачна, осветљена и опремљена креветом, постељином, столицом и столом, док је приступ води и санитарним уређајима осуђеном лицу неограничен. Осуђени има право да борави ван просторије на свежем ваздуху најмање један час дневно. Приликом извршења мере обавезан је здравствени преглед осуђеног сваког дана и управника и васпитача најмање једном у седам дана. Уколико лекар утврди да боравак у самици утиче на погоршање здравственог стања осуђеног, извршење мере ће се прекинути и наставити након престанка здравствених разлога. Закон ограничава укупан боравак осуђеног у просторији у којој се извршава дисциплинска мера на шест месеци у току једне календарске године.¹⁹

3.4. Последице изрицања дисциплинских мера и брисање из евиденције

Осуђени који је дисциплински кажњен сматра се недисциплинованим осуђеником. То значи да осим што му је изречена дисциплинска мера он може или мора да трпи и друге правне последице, и то оне које се тичу положаја указаном заводу тако и права које би могао да оствари према Кривичном законнику. Осуђени се накнадно разврстава у групу са мањим степеном проширених права и погодности на основу изречене дисциплинске казне за тежи дисциплински преступ. Осуђени се може накнадно разврстати у групу са мањим степеном проширених права и погодности на основу изречене дисциплинске казне за лакши дисциплински преступ.

Према КЗ постоји једно за осуђенике неповољно решење, а тиче се условног отпуста. Наиме, законом је предвиђено да се не може условно

¹⁸ У Републици важи право „заједничког издржавања казне затвора“, с тим да постоји изузетак када се ради о посебним категоријама осуђених лица, а ЗИКС не одређује колико највише осуђеника може бити у једној просторији већ само прописује да спаваоница мора бити толико пространа да на сваког осуђеног дође најмање осам кубних метара и четири квадратна метра простора.

¹⁹ Упоредити са члановима 37(б, д), 39(2), 43 (1) и 45 (1) Правила Нелсона Манделе и члановима 57.2.(ц), 58, 59 и 60. Европских затворских правила.

отпустити осуђени који је током издржавања казне два пута кажњаван за теже дисциплинске преступе и коме су одузете додељене погодности. Овакво је решење може вишеструко негативно утицати на понашање осуђеног лица након дисциплинског кажњавања.

Међутим, дисциплински кажњено осуђено лице не може увек да се сматра да је кажњено, јер то може бити само ако је уписано у евиденцију дисциплинских мера. Дисциплинска мера брише се из евиденције дисциплинских мера ако осуђеном не буде изречена нова дисциплинска мера у року од годину дана од дана изречене дисциплинске мере за лакше преступе, а у року од три године од дана изречене дисциплинске мере за теже дисциплинске преступе. Овакво решење је сасвим оправдано и може се рећи да на одређен начин подсећа на рехабилитацију осуђених лица која се односи на брисање из казнене евиденције. У овом случају осуђеници се из евиденције дисциплинских мера бришу по службеној дужности, тако да не постоји могућност да осуђеник сам тражи да буде раније избрисан из ње.

4. МАТЕРИЈАЛНА ОДГОВОРНОСТ ОСУЂЕНИХ ЛИЦА НА ИЗДРЖАВАЊУ КАЗНЕ ЗАТВОРА

Чланом 177. ЗИКС предвиђена је материјална одговорност осуђеног лица на издржавању казне затвора. Наиме, овом одредбом предвиђено је да је осуђени дужан да надокнади штету који намерно или групом непажњом проузрокује заводу.

О накнади штете у износу до 15.000 динара одлучује првостепени дисциплински орган, а за износ штете преко 15.000 динара накнада се остварује у парничном поступку.

Накнада штете причињене намерно или грубом непажњом осуђеног лица, а након одлуке дисциплинског органа, непосредно се наплаћује из средстава којим осуђени слободно располаже, а уколико је то недовољно из штедног улога осуђеног лица.

О вишим износима накнаде проузроковане штете одлучује суд у парничном поступку, као и о начину исплате утврђеног износа причињене штете казненом заводу.

5. ЗАКЉУЧАК

Рад је посвећен питањима кривичноправне, дисциплинске и материјалне одговорности осуђених лица на издржавању казне затвора (и казне доживотног затвора), имајући у виду да се за време извршења лишења слободе у пенитенцијарним установама на осуђено лице примењује посебан правни режим и скуп посебних правила – тзв. затворска правила. Затворски режим је, дакле, базиран на стриктном прописивању основних права осуђених лица, као и прописивању посебних права, односно погодности, која

различите категорије осуђених лица могу да остварују у различитом обиму, али и прописивању обавеза, правила понашања и правила кућног реда у казним заводима. Иако је савремени систем извршења казне лишења слободе базиран на принципима ресоцијализације, индивидуализације и хуманог поступања са осуђеним лицима, свако непоштовање строгих правила понашања или обавеза осуђених лица повлачи са собом питање њихове одговорности. Иако је одговорност осуђених лица за време издржавања казне затвора првенствено дисциплинска, у раду се посебна пажња посвећује питањима кривичноправне одговорности осуђених лица и, у мањој мери, материјалној одговорности осуђених.

Посматрано са нормативног аспекта, дисциплинска одговорност осуђених лица, правила дисциплинског поступка, ток поступка, начин извођења доказа у дисциплинском поступку, систем дисциплинских мера, начин њиховог извршења, као и последице примене дисциплинских мера, представља кључан аспект одговорности осуђеног лица на издржавању казне затвора. Чак се и кривична одговорност, за кривична дела за која је предвиђена новчана казна или казна затвора у трајању до једне године, на основу специфичних правила утврђује у дисциплинском поступку и за извршено кривично дело се изриче дисциплинска мера. Питање материјалне одговорности осуђеног није оспоравано јер је законски предвиђен орган за утврђивање одговорности у односу на износ проузроковане штете, као и начин надокнаде причињене штете казном заводу.

Ипак, питање утврђивање кривичне или дисциплинске одговорности за одређене теже дисциплинске преступе у односу на кривична дела истих радњи и последица, којима је посвећен део овог рада, тражи прецизан одговор приликом будућих новела кривичног законодавства и усклађивања одредаба извршног са материјалним кривичним закоником.

Prof. dr Zdravko GRUJIĆ

Associate professor

University of Pristina - Kosovska Mitrovica, Faculty of Law

CRIMINAL, DISCIPLINARY AND MATERIAL RESPONSIBILITY OF CONVICTED PERSONS ON SERVING A PRISON SENTENCE

Summary

Execution of imprisonment and life imprisonment in penitentiary institutions means, in addition to deprivation of liberty of the convicted person as the basic content of the sentence, deprivation or restriction of most of the basic rights of convicts, ie application of a special legal regime - prison rules. In the Republic of Serbia, the prison regime is based on the provisions of the Law on Execution of Criminal Sanctions, other laws and numerous bylaws.

The system of prison rules is fully harmonized with the international legal normative framework in the field of protection of the rights of persons deprived of liberty, ie with the minimum standards established in the most important international legal acts of global and regional character, ie Nelson Mandela's Rules and European Prison Rules.

Disciplinary and material responsibility of convicted persons serving a prison sentence is part of the system of prison rules that prescribe behaviors that violate the rules of order in penitentiaries, as well as the procedure and measures that are applied to convicted persons, consequently violating the rules. Non-compliance with prison regulations entails disciplinary and material responsibility of convicted persons, while, based on special provisions, it is prescribed that in disciplinary proceedings a convicted person may be punished for a criminal offense punishable by imprisonment for up to one year, which means that the convict a person in a prison may also be held criminally liable.

On the other hand, there is a discrepancy in the normative regulations because certain serious disciplinary offenses are at the same time prescribed as criminal offenses. The aim of this paper is to present the criminal, disciplinary and material responsibility of convicted persons serving a prison sentence in the penitentiary system of the Republic of Serbia, to indicate the compliance of domestic norms with international standards in this area, but also to present solutions that should correct certain shortcomings in the normative sphere during the next amendment of the Serbian criminal legislation.

Keywords: *convicted persons, imprisonment, criminal, disciplinary and material responsibility of convicted persons.*

ЛИТЕРАТУРА И ПРАВНИ ИЗВОРИ

Дракић, Д., Милић, И. (2016). Утврђивање истине у дисциплинском поступку који се води против осуђеног за време издржавања казне затвора, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 2/2016, стр. 475–491.

European Prison Rules, Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R(87)3.

European Prison Rules, Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules, Adopted by the Committee of Ministers on 11 January 2006 at the 952nd meeting of the Ministers' Deputies.

Grujić, Z. (2017). Effects of house arrest as an alternative to short-term imprisonment, International Scientific Conference "Archibald Reiss Days" Thematic Conference Proceeding of International Significance, Volume II, pp. 353-364. Belgrade: Academy of Criminalistic and Police Studies.

Grujić, Z. (2019). Life imprisonment as an answer to contemporary security challenges – (in)adequacy of the retributive approach, Teme, Vol. XLIII, No 4, pp. 1109-1124.

Grujić, Z. (2020). „Alternative kazni zatvora“. Kosovska Mitrovica: Pravni fakultet.

Закон о извршењу кривичних санкција "Службени гласник Републике Србије" 55/14 и 35/19.

Игњатовић, Ђ. (2018). Криминологија. Београд: Правни факултет.

Константиновић-Вилић, С., Костић, М. (2011). Пенологија. Ниш: Правни факултет.

Кривични законик "Службени гласник Републике Србије" 85/05, 88/05 – испр., 107/05 - испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 и 35/19.

Милић, И., Димовски, Д. (2016). Кажњавање осуђених лица - дисциплинске мере, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 1/2016, стр. 219–231;

Милић, И. (2017). Бекство из затвора – кривично дело или дисциплински преступ, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 3/2017, стр. 813–823.

Правилник о дисциплинском поступку против осуђених лица, "Службени гласник Републике Србије", бр. 79/14.

Правилник о упућивању осуђених, прекршајно кажњених и притворених лица у заводе за извршење кривичних санкција "Службени гласник Републике Србије" 31/15.

Правилник о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица, "Службени гласник Републике Србије" бр. 66/2015.

Стојановић, З. (2017). Коментар Кривичног законика, Београд.

United Nation Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners Adopted by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, held at Geneva in 1955, and approved by the Economic and Social Council by its resolutions 663 C (XXIV) of 31 July 1957 and 2076 (LXII) of 13 May 1977.

United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (The Nelson Mandela Rules) United Nations General Assembly A/RES/70/175 adopted on 17 December 2015.